

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE

w Hiszpanii

www.spain.info

Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Turystyki
 Wydane przez: © Turespaña
 Projekt: Lionbridge
 NIPO: 115-22-002-2

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Treść tej broszury przygotowana była z dużą starannością, jednak w przypadku zauważenia jakiegokolwiek błędu prosimy o pomoc w jego poprawieniu i wysłanie wiadomości na adres brochures@tourspain.es

Okladka przednia: Toledo
 Okładka tylna: Cáceres
 Zdjęcie: Joserpizarro/123rf.com

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
sefardyjskie w Kordobie i okolicach	4
Dziedzictwo sefardyjskie w Toledo i okolicach	8
Dziedzictwo sefardyjskie w Cáceres i okolicach	13
Dziedzictwo sefardyjskie w Estella-Lizarra i okolicach	16
Dziedzictwo sefardyjskie w Ribadavii i okolicach	19
Katalonia i Baleary	22
Inne sposoby poznania hiszpańskiego dziedzictwa sefardyjskiego	23
Kalendarz wydarzeń	24
Jak dotrzeć do sieci dzielnic żydowskich?	26
Noclegi	27

WSTĘP

▲ ESTELLA-LIZARRA
NAWARRA

Hiszpania to kraj o wielkim **bogactwie historycznym**, gdzie przez wieki współegzystowali przedstawiciele różnych narodów, kultur i religii. Podczas podróży po niej będziesz mógł odkryć i podziwiać zbiorowe dziedzictwo wielu miast na Półwyspie Iberyjskim. Poznaj korzenie ich spuścizny.

Kultura hebrajska w Hiszpanii liczy tysiące lat. W epoce średniowiecza Żydzi tworzyli dość zamożną społeczność. Poszukaj śladów ich minionej obecności w dawnych dzielnicach żydowskich, synagogach i stanowiskach archeologicznych w 21

miastach zrzeszonych w stowarzyszeniu **Caminos de Sefarad** (Drogi Sefaradu).

Dziedzictwo sefardyjskie jest obecne w całej Hiszpanii. Wciąż żywe są bowiem zwyczaje oraz tradycje, także te kulinarne, o czym świadczą roznoszące się w dzielnicach żydowskich aromaty kuchni sefardyjskiej.

Przeżyj niezapomniane chwile, odwiedzając najważniejsze miejsca należące do **Sieci Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich**, a także poznaj ich najbliższe okolice. Udaj się w podróż przez dzieje kraju, który nie tylko nie zapomina o swojej wielokulturowej przeszłości, ale też wciąż ją kultywuje.

▲ ZAULĘK CALLEJA DE LAS FLORES
KORDOBA

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W KORDOBIE I OKOLICACH

Leżąca w połowie drogi między Wschodem a Zachodem Kordoba w średniowieczu była główną europejską metropolią, gdzie sztuka i kultura osiągnęły niezwykle wyżyny. Odkryj to piękne andaluzyjskie miasto wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO i jego **bogatą spuściznę kulturową**. Historia Żydów w Kordobie wiąże się nierozdzielnie już z początkami tego miasta.

Pospaceruj po magicznej **dzielnicy żydowskiej** i jej wąskich brukowanych uliczkach z bielonymi domami. Poszukaj ulicy Judíos, przy której znajdują się Dom Sefaradu (Casa de Sefarad), synagoga oraz suk, czyli najważniejsze punkty trasy ukazującej historię społeczności, w której przyszedł na świat słynny lekarz, filozof i poeta Majmonides.

▲ SYNAGOGA
KORDOBA

Synagoga w Kordobie jest unikatową i jedną z najlepiej zachowanych w Hiszpanii. Zbudowana w pierwszej ćwierci XIV w. pełniła funkcję religijną do 1492 r. Dzięki pracom konserwatorskim i restauratorskim zarówno liczba, jak i stan zachowanych inskrypcji są imponujące.

Ważnym punktem na trasie przez hebrajską Kordobę jest **Dom Sefaradu**, który poprzez swoją działalność stara się obudzić w odwiedzających zainteresowanie tradycją sefardyjską i przywrócić o niej pamięć.

Warto zatrzymać się po drodze, by wejść do któregoś z lokali serwujących dania kuchni sefardyjskiej, andaluzyjskiej czy koszernej.

Odwiedź **Miejski Suk Rękodziela** (Zoco Municipal de Artesanía), targ, gdzie rzemieślnicy z Kordoby wytwarzają i oferują swoje wyroby ze srebra, ceramiki lub skóry. W maju, podczas popularnego Festiwalu Kordobańskich Patiów, wpisanego na listę niematerialnego dziedzictwa

▲ DOM SEFARADU
KORDOBA

kulturowego, odbywają się tu także występy artystów flamenco wykonujących *cante jondo* (rodzaj emocjonalnego śpiewu) na centralnym dużym patio z krążgankami.

W dzielnicy **San Basilio** koniecznie zobacz **alkazar Królów Katolickich** (Alcázar de los Reyes Cristianos). W tej dawnej fortecy zrodził się plan wyprawy Kolumba, która zaowocowała dotarciem do Ameryki, a tutejsze ogrody inspirowane stylem arabskim stanowią prawdziwie rajski zakątek.

Niedaleko alkazaru znajdują się **stajnie królewskie** (Caballerizas Reales), kolebka hodowli konia andaluzyjskiego oraz mury **zamku dzielnicy żydowskiej** (Castillo de la Judería), dawnej arabskiej budowli wojskowej służącej następnie za schronienie ludności sefardyjskiej.

Aby zobaczyć jeden z najpiękniejszych widoków Kordoby, udaj się do **wieży Calahorra** (Torre de la Calahorra), fortecy pochodzenia islamskiego dającej dostęp do miasta poprzez

rzymski most. W wieży warto odwiedzić interaktywne muzeum poświęcone czasom panowania muzułmańskiego na Półwyspie Iberyjskim, **Museo Vivo de al-Ándalus.**

Jedna z jego sal poświęcona jest wyłącznie Majmonidesowi. Prezentuje również reprodukcję astrolabium Arzachela, ważnego andaluzyjskiego astronoma z XI wieku, i wystawę związaną z obrzędami odprawianymi w synagodze.

W XVI-wiecznym renesansowym pałacu mieści się **Muzeum Archeologiczne i Etnologiczne** z unikatowymi eksponatami pochodzącymi z okresu od czasów prehistorycznych po Al-Andalus. Nowa część rozbudowanego muzeum obejmuje ruiny starożytnego teatru rzymskiego w jej podziemiach.

OKOLICE KORDOBY

SEWILLA

Hebrajskie dziedzictwo stolicy Andaluzji jest ogromne. Położona pomiędzy dzielnicami Santa Cruz i San Bartolomé dzielnica żydowska była jedną z największych w średniowiecznej Hiszpanii.

W jej otoczonym murem obrębie znajdowały się trzy synagogi: **Santa Cruz, San Bartolomé** oraz **Santa María la Blanca**, jedyna, która zachowała swoją pierwotną strukturę. Spacerując w jej najbliższym otoczeniu, dajmy się uwieść urokowi dzielnicy żydowskiej.

W niedalekiej odległości w miejscu dawnych domów szanowanych sewilskich Żydów wznosi się **Pałac Altamira**. Kierując się w dół tą samą ulicą, przy której stoi pałac, trafimy do miejsca, gdzie niegdyś znajdowała się ogromna **żydowska nekropolia**, do której wchodziło się bramą Puerta de la Carne. Jeden z tych ceglanych grobowców wciąż można zobaczyć na podziemnym parkingu przy ulicy Cano y Cueto.

Warto odwiedzić **Dom Pamięci Al-Andalus**, mieszczący się w dawnej żydowskiej kamienicy. Po renowacji mieści Centrum Kultury Flamenco, w którym odbywają się wystawy i codzienne koncerty.

Najlepszym sposobem na podążanie śladami sefardyjskiej przeszłości Sewilli jest udanie się do **Żydowskiego Centrum Informacji w Sewilli** oferującego wycieczki z przewodnikiem w kilku językach poza zwiedzeniem muzeum oraz wystawy.

LUCENA

To leżące w prowincji Kordoba miasto, zwane Perłą Sefaradu, mieściło od XI do XII wieku jedną z najbardziej niezwykłych szkół talmudycznych na Zachodzie. Wielu jej uczonych przeniosło się później do Szkoły Tłumaczy w Toledo.

Ostatni emir Grenady, Muhammad XII Boabdil, zanim poddał się Królom Katolickim, był więziony w **wieży Zamku Moral**, fortecy, w której dziś działa **Muzeum Archeologiczne i Etnologiczne** miasta, gdzie można obejrzeć ważne eksponaty archeologiczne pochodzące z wykopalisk w regionie.

Odwiedź **parafię San Mateo** wzniesioną na miejscu dawnej synagogi lub piękny **pałac książąt Santa Ana**. Wewnątrz znajduje się **Centrum Informacyjne Miasta Lucena** pozwalające odkryć hebrajską przeszłość miasta.

Skieruj też swoje kroki w kierunku ulicy Flores de Negrón, aby dotrzeć do **dzielnicy Santiago**. Tam odwiedź **kościół parafialny św. Jakuba Apostoła** (Santiago Apóstol). Na placu przed nim stoi popiersie **Yosefa Ibn Meira Ha-Levi Ibn Megasa**, jednego z najważniejszych rabinów Luceny.

Położona na peryferiach miasta nekropolia wciąż stanowi dla społeczności sefardyjskiej miejsce święte.

Andaluzyski Szlak Sefaradu (Camino de Sefarad) zaprowadzi cię do sąsiedniego miasta Jaén. Zacznij zwiedzanie od placu **Plaza de Santa María**, przy którym stoi niezwykła renesansowa katedra.

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W TOLEDO I OKOLICY

To leżące niedaleko Madrytu zabytkowe miasto, stolica Kastylii-La Manchy, można całe uznać za muzeum historii pod gołym niebem. Rzymianie nazwali go Toletum. Było stolicą Hiszpanii wizygockiej, następnie dostało się pod panowanie arabskie, a po podboju przez chrześcijan stało się Miastem Trzech Kultur. Jest wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Przez wieki wspólnie zamieszkiwali je chrześcijanie, Żydzi oraz muzułmanie w czasach pokoju i świetności, kiedy miasto było siedzibą dworu i stolicą monarchii kastylijskiej. To wtedy powstała słynna **Szkoła Tłumaczy Toledo**, a dziś działa tu ośrodek badawczy. Uczni, tacy jak **Jehuda ben Moshe**, astronom i lekarz króla Alfonsa X Mądrego, odegrali znaczącą rolę w tłumaczeniu tekstów naukowych z arabskiego i hebrajskiego na kształtujący się wówczas język hiszpański.

Początkiem każdej trasy prowadzącej przez hebrajskie ślady w Toledo jest **Santa María la Blanca** zwana też **nową synagogą Josefa ben Shoshána**, księcia kastylijskich Żydów i skarbnika dworu króla Alfonsa VIII.

Jej zewnętrzna prostota skrywa wspaniałe, świetliste wnętrze, doskonały przykład toledańskiej sztuki mudejar. Jest to jedna z najbardziej reprezentacyjnych synagog zachowanych w Hiszpanii. Obecnie nie pełni funkcji religijnej i przekształcona została w muzeum oraz miejsce wystaw czasowych.

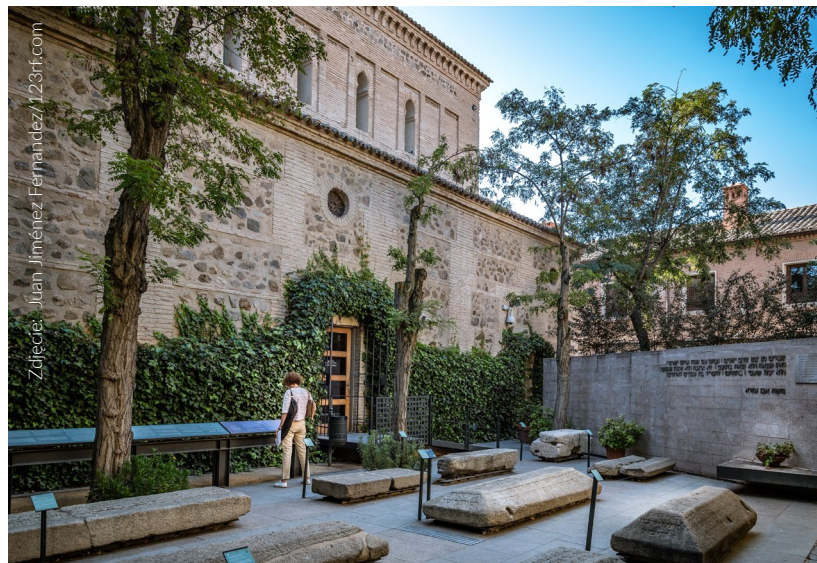
Niedaleko stąd znajdują się łaźnie **Baños del Ángel** jedne z ośmiu najlepiej zachowanych w historycznym centrum Toledo. Były miejscem naprzemiennych spotkań obywateli reprezentujących trzy różne kultury.

W zbudowanej w 1357 r. **synagodze Tránsito**, obecnie mieszczącej **Muzeum Sefardyjskie**, zachowały się na ścianach bogato zdobione hebrajskie inskrypcje. Wizyta w tym miejscu to fascynująca podróż do przeszłości poprzez dzieła sztuki i różnorodne przedmioty używane do sprawowania kultu hebrajskiego.

Na północnym patio Muzeum Sefardyjskiego znajduje się stała instalacja **Ogrodu Fonicznego**, która odtwarza odgłosy życia uliczek dawnej żydowskiej dzielnicy Toledo. Gwar i rozmowy w ladino (języku hiszpańskich Żydów) z sefardyjską melodią w tle sprawią, że poczujesz się jak na spacerze po średniowiecznej żydowskiej dzielnicy Toledo.

▲ SYNAGOGA SANTA MARÍA LA BLANCA
TOLEDO

▲ SYNAGOGA TRÁNSITO
TOLEDO

Masz jeszcze jedną obowiązkową wizytę w **Casa del Judío**, czyli Domu Żyda, który to, jak głosi legenda, miał na imię Ishaq i pożyczył pieniądze królowej Izabeli Katolickiej na sfinansowanie podróży Kolumba, w trakcie której odkrył on Amerykę. Wewnątrz znajdują się dwie bardzo interesujące przestrzenie: patio i to, co kiedyś było mykwą, łaźnią do duchowego oczyszczenia.

Jednym z najznakomitszych obywateli miasta był **Samuel ha-Leví**, skarbnik Piotra I Okrutnego i wybitny polityk XIV wieku. W jego dawnym pałacu mieści się obecnie **Muzeum El Greca**. Na zewnątrz budynku, w hołdzie dla tej wspaniałej postaci z Toledo, ustawiono jego popiersie. Miasto zawdzięcza mu także budowę synagogi Tránsito.

Koniecznie zrób zdjęcia magicznego zachodu słońca z któregoś z punktów widokowych w żydowskiej dzielnicy

Toledo. Z perspektywy jednego z nich, **Mirador San Cristóbal**, można dostrzec Muzeum Sefardyjskie i Muzeum El Greca. Z kolejnego, zwanego **Virgen de Gracia**, roztacza się piękny widok na rzekę oraz otaczające miasto arystokratyczne posiadłości tzw. *cigarrales* oraz **promenadę Tránsito**. Jeśli chciałbyś sfotografować najlepszą panoramę miasta, udaj się do punktu widokowego **Mirador del Valle** przy drodze Circunvalación lub Ronda de Toledo.

OKOLICE TOLEDO

SEGOWIA

Od roku 1481 żydowska dzielnica Segowii, leżącej w regionie Kastylia i León, została otoczona murami, a dostęp do niej był poprzez siedem bram. Zachowane do dziś kwartały, przypominające o sefardyjskiej przeszłości dzielnicy, wpisane zostały na listę światowego dziedzictwa ludzkości. Podążaj śladami historii, przemierzając ulice pełne średniowiecznych tajemnic.

Odwiedź **kościół Bożego Ciała**, aby podziwiać ozdobną sztukaterię dawnej **Wielkiej Synagogi**. **Centrum Dydaktyczne Dzielnicy Żydowskiej** oferuje wszelkiego rodzaju informacje, m.in. w formie projekcji holograficznej odtwarzającej obchody szabatu w wirtualnej synagodze.

Innym ważnym punktem do zwiedzenia tu jest **Muzeum Segowii**, w którym znajdują się eksponaty archeologiczne i artystyczne przybliżające historię tej prowincji.

▲ BAZYLIKA SAN VICENTE
ÁVILA

W **bramie miejskiej San Andrés** znajduje się punkt informacji turystycznej La Murralla. Można podziwiać stąd niezrównane widoki na okolicę i żydowską nekropolię z zachowanymi pozostałościami miejsc pochówku o wyjątkowej wartości archeologicznej.

AVILA

„Jerozolima Kastylji”, jak nazwał Avilę poeta Avner Pérez, nie może być zrozumiana bez poznania jej żydowskiego dziedzictwa. Spaceruj po średniowiecznych uliczkach tego miasta światowego dziedzictwa i odkryj **dzielnice Santo**

Domingo, gdzie przez wieki osiedlała się społeczność hebrajska.

Znajduje się tam imponująca bazylika San Vicente, szczytowe osiągnięcie stylu romańskiego. Została zbudowana w XII wieku w miejscu, gdzie według tradycji zginęli męczeńską śmiercią Święci Sabina, Wincenty i Chrestyn. We wnętrzu znajduje się piękny cenotaf, który opowiada ich historię.

Przy **ulicy Reyes Católicos**, gdzie wznosiła się synagoga Belforad, stoi budynek zwany Domem Rabina. Dziś to miejsce noclegowe pełne hebrajskich odniesień.

Zdjęcie: David Herrera

▲ ÁVILA

W pobliżu **placu Mercado Chico** otwiera swoje podwoje dawna rezydencja znana jako **Posada de la Estrella**, na dziedzińcu której znajduje się kolumna z kapitelem z typowymi żydowskimi symbolami. Na placu **Plaza del Pocillo** znajduje się dziś prywatny dom kiedyś będący synagogą Don Samuela.

Wzniesiony w miejscu dawnego cmentarza żydowskiego klasztor Wcielenia (Monasterio de la Encarnación) oraz Muzeum Avili, z licznymi eksponatami archeologicznymi z różnych epok w historii miasta, to kolejne miejsca zasługujące na twoją uwagę.

Poznaj **ogród Moszego z León**, którego architektura odzwierciedla strukturę mistycznego ogrodu. Duchowość jest również obecna w **Centrum Mistycyzmu**, wyjątkowej przestrzeni wyjaśniającej związek Avili ze duchowymi poszukiwaniami.

Zdjęcie: Felipe Caparros Cruz 123rf.com

▲ PLAC SANTA TERESA
ÁVILA

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W CÁCERES I OKOLICACH

Poznaj z bliska piękno i dostojność tego wpisanego na listę światowego dziedzictwa tysiącletniego miasta w regionie Estremadury. Poświęć trochę czasu na spacer po wąskich i stromych uliczkach dawnej dzielnicy żydowskiej – obecnie **dzielnicy San Antonio de la Quebrada**, odkrywając jej nietknięte zębem czasu średniowieczne zakątki.

Trasa prowadząca przez nową dzielnicę żydowską na drugą stronę centralnego rynku Plaza Mayor daje najlepsze możliwości poznania śladów społeczności sefardyjskiej tej części miasta.

Odkryj piękno hiszpańskiej architektury ludowej w **kaplicy San Antonio** wzniesionej w miejscu **dawnej synagogi w starej dzielnicy żydowskiej**.

▲ CÁCERES

Udaj się na zwiedzanie do **Centrum Turystycznego Baluarte de los Pozos** mieszczącego się XII-wiecznej wieży obronnej. Stąd będziesz cieszyć się jednym z najlepszych panoramicznych widoków na miasto i jego zabytki. Centrum, będące wspaniałym przykładem fortyfikacji Almohadów, obejmuje, poza wspomnianą wieżą, także typowy dom mieszkalny oraz ogród będący jednocześnie punktem widokowym.

Zbudowany w XVI wieku pałac **Palacio de la Isla** zajmuje obecnie miejsce, w którym dawniej wносиła się **synagoga nowej dzielnicy żydowskiej**. Na dziedzińcu wciąż widocznych jest kilka gwiazd Dawida oraz kamienna misa z napisami w języku hebrajskim.

▼ PLASENCIA
CÁCERES

OKOLICE CÁCERES

PLASENCIA

Spacer po mieście Plasencia w prowincji Cáceres dostarczy wielu wrażeń. Najważniejsze miejsca to, między innymi, centralny plac (Plaza Mayor), bramy miejskie Trujillo i Berrozana, katedra oraz pałac Marqués de Mirabel.

Do wyboru jest kilka opcji zwiedzania: trasa **żydowskiej dzielnicy La Mota**, trasa **żydowsko-chrześcijańska** oraz trasa **ulicą Trujillo**, zwaną też ulicą konwertytów. Każdy z tych szlaków obejmuje siatkę ulic zamieszkałych niegdyś przez Sefardyjczyków. Przejdź przez bramę **Puerta de Coria**, aby dotrzeć do **Pałacu Mirabel** oraz **klasztoru** (obecnie paradior turystyczny) i **kościółka**, oba p.w. **Santo Domingo** (lub **San Vicente Ferrer**), wzniesionych przez właścicieli pałacu, hrabiów Plasencii, w miejscu skonfiskowanej przez nich w roku 1477 **synagogi La Mota** i innych terenów należących do społeczności żydowskiej.

Stamtąd udaj się na plac **Plaza de San Nicolás**, przy którym stała siedziba Cechu Żydowskiego. Następnie, idąc ulicą **Rúa Zapatería**, dotrzesz do głównego rynku **Plaza Mayor**, skąd odchodzą charakterystyczne wąskie uliczki, takie jak **San Martín** oraz **Sol**. Trasa kończy się w pobliżu katedry, składającej się właściwie z dwóch budynków, Starej Katedry Santa María i **Nowej Katedry**, przykładu stylu renesansowego i *plateresco*.

Klasztor Klarysek z kolei zbudowano na bazie dwóch żydowskich domów. Obecnie działa tu Dom Kultury **Centrum Hebraistyki**.

Dzień zakończ wizytą na **cmentarzu żydowskim** Berrocal przekształconym w otwarte dla zwiedzających muzeum podkreślającym wagę tego historycznego miejsca.

▲ HERVÁS
CÁCERES

HERVÁS

Hebrajskie dziedzictwo zachowało się w każdym zakątku żydowskiej dzielnicy tej miejscowości w gminie Cáceres oraz w nazwach jej ulic. **Kuchnia sefardyjska** oferowana przez różne lokale i restauracje doskonale świadczy o wadze i znaczeniu dawnej społeczności, której ślady znajdujemy do dziś w tym pięknym mieście.

Na krańcu dzielnicy żydowskiej labirynty wijących się uliczek takich jak **Rabilero** lub **Calle del Vado**, prowadzą do **Mostu Fuente Chiquita**, stanowiącego w średniowieczu główne wejście do miasta, a obecnie jest to najstarszy zabytek w Hervás.

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W ESTELLA-LIZARRA I OKOLICACH

Zdjęcie: Red de Juderías

▲ ESTELLA-LIZARRA NAVARRA

Przyroda odgrywa ważną rolę w gminie Estella (w regionie Nawarra), osłoniętej od wiatru przez doliny i góry. Równie ważna jest też przecinająca ją rzeka Ega, oferująca jeden z najbardziej malowniczych i charakterystycznych widoków na **Most Więzienny** (Puente de la Cárcel) powszechnie nazywany ze względu na kształt „spiczastym” (Picudo).

Pomiędzy imponującymi **zamkami Zalatorbor i Belmecher** leży dzielnica żydowska, symbol miasta przeżywającego swoje największe ożywienie handlowe i kulturalne od momentu założenia do końca XIII wieku. W budynkach przy ulicach San Nicolás, Rúa i Curtidores do dziś widoczne są ślady minionej obecności społeczności hebrajskiej.

W miejscu **dawnej synagogi w dzielnicy Elgacena** wznosi się dziś romański kościół

Santa María Jus del Castillo. Po zakończeniu prac restauracyjnych budynek został przekształcony w **Centrum Informacyjne Romańszczyzny i Drogi św. Jakuba**.

Jedyną zachowaną częścią nowej dzielnicy żydowskiej miasta Estella jest **mur**, który wyznaczał jej granice i pełnił funkcję obronną. Ostały się ruiny jego wieży wyposażonej w dwie strzelnice. Dziś to idealne miejsce do spacerów i poznania systemu obronnego miasta.

Renowacja kościoła Santa María Jus del Castillo umożliwiła odkrycie pozostałości bramy **Puerta de Santa María** stanowiącej przejście do dzielnicy Elgacena. Stoi tuż obok budynku dawnej synagogi i przylega do części muru prowadzącej do zamku Zalatorbor. W pobliżu zobaczysz szczątkowe części jednego z domów ze starej dzielnicy żydowskiej.

OKOLICE ESTELLA-LIZARRA

CALAHORRA (LA RIOJA)

Po osadnictwie celtyberyjskim i rzymskim, powstała w tym mieście, wokół ulicy **Rasillo de San Francisco**, bardzo ważna, szczególnie w średniowieczu, dzielnica żydowska. Pospaceruj po jej krętych uliczkach, wąskich zaułkach nagle otwierających się na przestronne punkty widokowe z panoramą na doliny rzek Ebro i Cidacos. Żydzi z Calahorry mieszkali w tej okolicy przez co najmniej pięć wieków. Informację o tym zawierają dwie strony XV-wiecznego egzemplarza Tory, który można oglądać w **katedrze**. Nie przegap też **kościół San Francisco**, siedziby **Muzeum Wielkiego Tygodnia**, ani **Muzeum Warzyw i Owoców** prezentującego odwiedzającym bogactwo sadów i upraw w dorzeczu rzeki Ebro.

Stojąc u stóp dawnej **rzymskiej wieży El Sequal**, będziesz mógł z bliska obserwować złożony kompleks murów oraz konstrukcji obronnych tej części miasta.

TUDELA (Nawarra)

Trasy po starej i nowej dzielnicy żydowskiej w mieście Tudela z pewnością okażą się niespodzianką.

Mieszkańcami miasta były tak znane postacie żydowskie jak **Yehuda Ha-Leví**, słynny poeta literatury hiszpańsko-hebrajskiej. Plac jego imienia może być początkiem trasy zwiedzania z obowiązkową wizytą w dawnej **synagodze Vétula**. Dziś jest to **kaplica San Dionís**, a wchodzi się do niej z krużganka na dziedzińcu pięknej **katedry Tudeli**.

Obecna architektura nawiązuje do dawnych typowych wysokich i wąskich domów sefardyjskich. Koniecznie przejdź się ulicą **Benjamín de Tudela** oraz wokół **Plaza de la Judería**.

Żydowski dom przy ulicy Dombriz i **Muzeum Dekanalne w Tudeli**, w którym znajdują się interesujące eksponaty archeologiczne, stanowią punkty kulminacyjne wycieczki po pięknej stolicy rejonu Ribera del Ebro.

Zdjęcie: Red de Juderías

KATEDRA W TUDELI
NAWARRA

▲ TARAZONA
SARAGOSSA

TARAZONA

W tym mieście mającym ponad 2000 lat historii, położonym w prowincji Saragossa, w **starej żydowskiej dzielnicy** zwanej **Rúa**, na próżno szukać jakichkolwiek śladów nowoczesności. Pomędzy wąskimi uliczkami i stromymi schodami czas, jak niegdyś, biegnie powoli. Na jednej z takich uliczek, Calle del Conde, zaskoczy cię ciąg wysuniętych wyższych pięter w budynkach zwanych **Wiszącymi Domami** (Casas Colgadas).

W **Centrum Informacyjnym Żydowskiej Dzielnicy Moshé de Portella** znajdziesz

przestrzeń poświęconą sefardyjskiej ludności miasta. Prezentuje materiały audiowizualne, rekonstrukcje dzielnicy żydowskiej w 3D oraz pomnik z nazwiskami najwybitniejszych żydowskich obywateli miasta.

Schody na zboczu Arcedianos łączą starą i nową dzielnicę żydowską. Korzystając z nich, dotrzesz na **placyk Nuestra Señora** zwanej też **Judería Nueva**, wokół którego rozwinęła się nowa dzielnica skupiająca rzemieślników i kupców.

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W RIBADAVII I OKOLICACH

Poznaj jedno z najpiękniejszych miejsc Zielonej Hiszpanii w tym galisyjskim miasteczku w prowincji Ourense otoczonym malowniczymi dolinami, górami, rzekami i lasami. W tej stolicy wina Ribeiro społeczność żydowska przetrwała długo po jej wygnaniu w 1492 roku, a wraz z ludnością zachował się także hebrajski obrządek.

W żydowskiej dzielnicy Ribadavii znajduje się wiele domów z piwnicami, w których niegdyś produkowano wino.

W sercu dzielnicy żydowskiej, na Rúa Porta Nova de Arriba, można odwiedzić piekarnię wytwarzającą słodcze według tradycyjnych receptur sefardyjskich.

W pałacu hrabiowskim Pazo de los Condes de Ribadavia, znajdującym się przy placu Plaza Mayor, warto odwiedzić **Centrum Informacji Żydowskiej Galicji**, które dzieli przestrzeń z biurem informacji turystycznej. Tutaj poznasz historię i zwyczaje sefardyjskie w Galicji na przestrzeni wieków.

Do dziś zachowały się **trzy z pięciu bram** chroniących miasto murów miejskich: Puerta de la Cerca (zachodnia), Puerta Nueva zwana też Puerta Celanova (południowa) i Puerta Falsa lub Postigo (południowo-wschodnia).

Z placu Plaza Mayor udaj się do dzielnicy żydowskiej i przejdź **ulicą Merelles Caula**, która stanowi centralną oś wśród sieci wąskich uliczek i zachowała do dziś swój średniowieczny charakter. Wielką atrakcją w okolicy są sklepy z sefardyjskim rękodziełem.

▲ RIBADAVIA

OKOLICE RIBADAVI

LEÓN (KASTYLIA I LEÓN)

Rozpocznij zwiedzanie miasta od placu Plaza de San Martín w **dzielnicy Húmedo**, gdzie warto skosztować najlepszej lokalnej kuchni, a następnie przejdź się ulicami Misericordia i Mulhacín, będącymi głównymi arteriami dzielnicy żydowskiej.

W pobliżu znajduje się **katedra Santa María**, jedna z najpiękniejszych gotyckich świątyń w Hiszpanii, ze słynnymi witrażami i rozetami. Na ścianach katedry zobaczysz freski, które potwierdzają znaczenie społeczności żydowskiej w Leónie.

W pobliskim **pałacu hrabiego Luny** mieści się **Muzeum Królestwa Leónu** z wystawami związanymi z historią miasta.

Budynek zwany pałacem pana Gutierre (**Palacio de Don Gutierre**) był rezydencją rodziny Castro, potomków króla Alfonsa VII. Jego mury pamiętają przedstawicieli dynastii rządzących losami średniowiecznej Hiszpanii i skrywają setki pałacowych tajemnic. Obecnie działa tu centrum Kultury Urzędu Miasta León.

Wstąp do **Centrum Informacji Judaistycznej Miasta León i Drogi św. Jakuba** w zabytkowym kościele San Pedro. Dowiesz się w nim, jak wyglądało życie w dawnej osadzie żydowskiej (Castro de los Judíos), dzięki przedmiotom znalezionym podczas wykopaliisk archeologicznych w okolicy.

Zdjęcie: Nani Arenas/Red de Juderías

▲ MUSEO DE LEÓN

OVIEDO

W stolicy Asturii nie zachowały się prawie żadne materialne ślady po kamienicach dawnej dzielnicy żydowskiej, ale pamięć o żyjących tu Hebrajczykach pozostaje żywa. A to dzięki tablicom pamiątkowym, takim jak np. na **Teatrze Campoamor**, kulturalnym sercu miasta, która przypomina, że przed wiekami istniał w tym miejscu cmentarz żydowski.

Twoja trasa przez Oviedo powinna obejmować **synagogę La Casina** przy placu Plaza del Fontán, miejsce spotkań społeczności hebrajskiej z całej Asturii. Stamtąd przejdź do **placu Porlier** oraz **placu Juan XXIII**, gdzie w XIII wieku koncentrowało się życie społeczności hebrajskiej.

Niedaleko Oviedo, w prowincji Lugo, warto odwiedzić **Monforte de Lemos**. W tym galisyjskim mieście również znaleźć można ślady żydowskiej obecności, a wśród nich **dom rodziny Gaibor**, na drzwiach którego widoczne są hebrajskie symbole.

Zdjęcie: Rafa Pérez/Red de Juderías

DZIEDZICTWO SEFARDYJSKIE W HISZPANII

KATALONIA I BALEARY

W języku katalońskim dzielnice żydowskie nazywają się „call”, co oznacza małą uliczkę lub zaułek. Z tego też względu nazwy tej używa się w odniesieniu do żydowskich dzielnic Barcelony i Palma de Mallorca, w których obecność hebrajska była bardzo znacząca.

▲ OENTRUM INFORMACYJNE CALL
BARCELONA

BARCELONA

Stolica Katalonii zachowała wyraźne pamiątki swojej żydowskiej przeszłości, między innymi w nazwach. I tak np. słowo Montjuïc oznacza górę Żydów, gdyż przez wieki był tu cmentarz żydowski. Dotyczy to też nazw **Call Major** i **Call Minor**. Odwiedź **Centrum Informacyjne Call**, **Domus Romana** oraz **silosy**. To miejsca będące cennymi odkryciami archeologicznymi.

Także w **Muzeum Historii Barcelony** nie brakuje licznych śladów obecności społeczności żydowskiej. Na fasadach budynków zwróconych w stronę placu Sant Lu zachowały się płyty kamienne z napisami w języku hebrajskim.

PALMA DE MALLORCA

Hebrajskie dziedzictwo Palma de Mallorca widoczne jest w miejscach takich jak **plac Sant Jeroni** wyznaczający granice dzielnicy żydowskiej. W dawnych kwartałach Call Mayor i Call Menor zachował się historyczny układ głównych ciągów ulic Les Escoles, Sol, Temple, San Alonso i Posada z Montserrat.

Odwiedź **kościół Monti-Sion** zbudowany przez jezuitów w miejscu jednej z miejskich synagog. Nie omiń **Muzeum Biblijnego Majorki**, które ma sekcję poświęconą starożytnemu Izraelowi, z eksponatami archeologicznymi i modelami biblijnych miast oraz świątyń, takich jak Jerozolima.

INNE SPOSOBY POZNANIA HISZPAŃSKIEGO DZIEDZICTWA SEFARDYJSKIEGO

Sieć Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich promuje różne projekty przybliżające istotę tradycji sefardyjskiej na Półwyspie Iberyjskim.

Zdjęcie: Red de Juderías

▲ WINNICA W RIBADAVII
OURENSE

MEETINGS IN SEFARAD

Jest to inicjatywa promująca dziedzictwo hebrajskie 21 miast należących do stowarzyszenia Drogi Sefaradu (Caminos de Sefarad) w ramach organizacji w nich wydarzeń i spotkań sektora MICE wymagającego odpowiednich warunków infrastruktury turystyczno-hotelowej.

WINE IN SEFARAD

To podróż przez smaki przeszłości, gusty wielu żydowskich pokoleń i miejsca, gdzie żyli, pracowali oraz przez wieki uprawiali winorośl, przyczyniając się swoją działalnością do rozwoju miast cenionych dziś za wyjątkowe dziedzictwo historyczne, a także artystyczne.

To trasa przez unikalne plantacje winorośli i bodegi całej Hiszpanii wytwarzające koszerne wino. Współtworzą ją również

winoteki, winiarnie, restauracje i firmy zajmujące się działalnością enologiczną. Ciesz się wyjątkowym doświadczeniem i poznaj proces produkcji win.

PASZPORT „ODKRYWCY SEFARADU”

Za każdym razem, gdy odwiedzisz jedno z 21 miast należących do Sieci Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich, poproś o „paszport odkrywcy” w biurach informacji turystycznej lub w synagogach, muzeach żydowskich i innych powiązanych placówkach. Gdy zdobędziesz w nim pięć pieczętek, otrzymasz wspaniały dziennik podróży. Jeśli zdobędziesz dziesięć pieczętek, dostaniesz wyjątkowy prezent!

AGENDA WYDARZEŃ

Kalendarz wydarzeń hiszpańskich miast najbardziej związanych z dziedzictwem hebrajskim wypełniają różnorodne imprezy, warsztaty i seminaria. Degustacje win koszernych albo gastronomiczne, przeglądy filmów, festiwale muzyczne czy konferencje itp. – wszystko to obraca się wokół tematu dziedzictwa sefardyjskiego Hiszpanii.

SEFARDYJSKA JESIEŃ W KORDOBIE

Przez ponad dwa tygodnie we wrześniu i październiku odbywają się liczne warsztaty, koncerty, wystawy, degustacje koszernego wina i wycieczki z przewodnikiem pozwalające zagłębić się w historię sefardyjską i poznać żydowskie dziedzictwo kulturowe.

TYDZIEŃ SEFARDYJSKI W ESTELLA-LIZARRA

We wrześniu organizowane są konferencje, panele dyskusyjne i koncerty związane z kulturą oraz historią sefardyjską.

EUROPEJSKI DZIEŃ KULTURY ŻYDOWSKIEJ

Celem tego dnia, który zwykle odbywa się we wrześniu, jest ukazanie różnorodności i bogactwa kulturowego judaizmu, a także promowanie dialogu i wymiany myśli. Każde z 21 miast należących do Sieci Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich opracowuje własny program kulturalny obchodów.

TYDZIEŃ SEFARDYJSKI W TOLEDO

Przyjedź we wrześniu do Toledo i weź udział w bezpłatnych zajęciach dla całej rodziny, które podkreślają znaczenie dzielnicy żydowskiej i dziedzictwa kultury sefardyjskiej.

DNI SEFARDYJSKIE W CALAHORRA

Organizowane są we wrześniu, by promować zwyczaje i tradycje sefardyjskie. To leżące w regionie La Rioja miasto wypełnia w tym czasie gastronomia, muzyka i kultura.

CYKLE FILMOWE ŻYDOWSKIEGO KINA

Cykl Filmowy Izraelskiego Kina, odbywający się w sierpniu w Casa de Abraham w dzielnicy żydowskiej w Segowii, obejmuje pokazy izraelskich filmów w oryginalnej hebrajskiej wersji językowej z hiszpańskimi napisami. W Palma de Mallorca podobny cykl odbywa się w październiku w Centrum Kultury Sa Nostra.

MARTES MAYOR W PLASENCII

Weź udział w uroczystych obchodach najbardziej tradycyjnego wtorkowego targowiska, którego początki sięgają końca XII wieku. W pierwszy wtorek (martes) sierpnia ma ono szczególny charakter, gdyż wtedy miasto wypełniają liczne imprezy, parady, konkursy warzywne i postacie ubrane w średniowieczne kostiumy.

ŚWIĘTO HISTORII

Wybierz się w podróż w przeszłość w ostatnią sobotę sierpnia w Ribadavii podczas Festa da Istoria. W tym dniu historyczne centrum miasta staje się sceną dla uroczystości odtwarzającej klimat średniowiecza. Sąsiedzi ubierają się w dawne stroje, odtwarza się sefardyjskie wesele, a mistrzowie cechowi oferują na targu swoje rzemieślnicze wyroby.

JAK DOTRZEĆ DO SIECI HISZPAŃSKICH DZIELNIC ŻYDOWSKICH?

POCIĄGIEM

Krajowa Sieć Kolei Hiszpańskich (RENFE) łączy główne miasta i regiony kraju. Bez wątpienia wyróżniają się tu **koleje szybkich prędkości AVE** docierające do ponad 30 miejscowości turystycznych z Madrytu będącego centralnym punktem osi.

Z BILETEM INTERRAIL

Ten bilet pozwala korzystać praktycznie ze wszystkich pociągów w wybranej strefie, w bardzo przystępnej cenie. Przeznaczone dla mieszkańców Europy bilety One Country Pass, takie jak Interrail Spain Pass, uprawniają do nieograniczonej liczby przejazdów na terytorium danego kraju (innego niż kraj zamieszkania), podczas gdy z biletem Global Pass są dostępne pociągi w 33 różnych krajach europejskich. Osoby niebędące mieszkańcami Europy zyskują te same uprawnienia, kupując bilety Eurail One Country Pass i Eurail Global Pass.

📍 **Bilet możesz kupić oraz uzyskać więcej informacji na stronie www.eurail.com i www.interrail.eu**

AUTOBUSEM

Do Hiszpanii możesz dotrzeć autobusem dzięki sieci połączeń z krajami całej Europy. Ponadto na terenie kraju można dostać się z jednego miasta do drugiego lokalnymi **autobusami**.

SAMOLOTEM MIĘDZYNARODOWE LOTNISKA

Na większości hiszpańskich portów lotniczych działają przewoźnicy oferujący połączenia z najważniejszymi miastami na świecie. Najwięcej z nich zapewniają lotniska **Adolfo Suárez Madryt-Barajas**, **El Prat (Barcelona)**, lotnisko **Palma de Mallorca**, lotnisko **Malaga-Costa del Sol** i lotnisko **Alicante-Elche Miguel Hernández**.

ROWEREM

Niektóre miasta należące do Sieci Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich dysponują świetnymi trasami dla miłośników jazdy na rowerze. Hiszpania ma również **Zielone Szlaki (Vías Verdes)**, malownicze trasy biegnące w całym kraju dawnymi liniami kolejowymi.

SAMOCHODEM

Idealnym środkiem transportu, by odwiedzić miejsca związane z hebrajskim dziedzictwem jest samochód. **Hiszpańska sieć drogowa** zapewnia miejsca odpoczynku, stacje benzynowe, służby ratunkowe i obiekty noclegowe.

Motocykl to kolejna dobra opcja, aby cieszyć się zmiennym krajobrazem każdego regionu.

JAK PORUSZAĆ SIĘ PO MIASTACH?

Spośród miast należących do sieci dzielnic żydowskich, Barcelona i Palma de Mallorca mają linie **metra**. W innych istnieje sieć pociągów krótkodystansowych zapewniających szybkie połączenie centrum miasta z jego peryferiami.

Pamiętaj również, że niektóre miasta oferują **autobusy turystyczne** z przystankami przy głównych zabytkach i innych atrakcjach, a we wszystkich znajdziesz świetnie funkcjonujące autobusy komunikacji miejskiej i taksówki.

NOCLEGI

Ogromna różnorodność i jakość **obiektów noclegowych** jest dostosowana do różnych oczekiwań oraz możliwości turystów. Oferta hoteli jest bardzo szeroka, a wiele z nich znajduje się zarówno w samych dzielnicach żydowskich, jak i w bardzo bliskim ich sąsiedztwie.

Hiszpańska **sieć Paradores de Turismo** zapewnia doskonałą ofertę gastronomiczną i jest gwarancją jakości oraz komfortu. Niezależnie od tego, czy wybierzesz parador na wybrzeżu, w mieście czy w otoczeniu przyrody, w każdym z nich znajdziesz wszelkiego rodzaju udogodnienia i szeroki wachlarz dodatkowych zajęć i atrakcji.

Szczególnie polecane są obiekty wyróżnione znakiem jakości **RASGO**. To skrót od słów: Restauracje, Noclegi, Oznakowane trasy, Przewodnicy i Oferta kulturalna, czyli wszystkich elementów składających się na ten produkt turystyczny. Znak ten został przyznany Sieci Hiszpańskich Dzielnic Żydowskich. Wszelkie informacje w tym zakresie można znaleźć w Przewodniku RASGO, dostępnym na stronie internetowej www.redjuderias.org/turismo/

